

УДК 316.614.034(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.31>**Г. Б. Трушевич**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3793-1074>

доктор філософії з політології,

старший викладач кафедри соціальної роботи

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПОЛІТИЧНУ СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ПЕРСОНОЛОГІЇ

Вступ. Засвоєння людиною політичної культури, політичних ролей відбувається у процесі соціалізації. Це складний, безперервний процес, який здійснюється протягом всього життя людини. Сутність політичної соціалізації полягає у формуванні якостей, цінностей, необхідних для адаптації до даної політичної системи і виконання певних політичних ролей. Виділяють два етапи соціалізації – первинну і вторинну. Первинна соціалізація починається з раннього дитинства. Вторинна ж (або продовжена) відбувається у дорослому житті людини.

Вторинна соціалізація характеризується формуванням власного ставлення до політичної системи. Людина безпосередньо включена у політичне життя, безпосередньо взаємодіє з політичними і владними структурами (партіями, органами влади, політиками). Цей процес залежатиме від соціально-економічного статусу людини, її приналежності до певних професійних, етнічних, конфесійних груп. Важливими агентами вторинної соціалізації виступають ЗМІ та Інтернет: газети, телебачення, радіо, соціальні мережі, сайти, мобільні додатки. Саме з них доросла людина отримує більшу частину інформації про політичні події. Особливо велика роль телебачення. Читання суспільно-політичних газет, сайтів, журналістських матеріалів вимагає інтелектуальних зусиль, передбачає певний освітній рівень аудиторії. Телебачення в цьому плані є більш простим каналом передачі інформації, що дозволяє поєднувати й усну мову, і зображення. На основі накопичених знань і досвіду людина здатна здійснювати відбір певних політичних цінностей, відмовлятися від попередніх і сприймати нові (ресоціалізація).

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року більшість українців почали проходити ресоціалізацію або стали на шлях вторинної соціалізації. Процес характерний тим, що відбувся дуже швидко, емоційно та неочікувано під впливом війни. Також під впливом війни змінилися агенти ресоціалізації та вторинної соціалізації.

Персонологія, як наука про людину, її поведінку та відносини в суспільстві, допоможе

детальніше розглянути нам зміну агентів політичної соціалізації та зміни в політичній участі суспільства.

Метою статті є дослідити вплив російсько-української війни на вторинну політичну соціалізацію та ресоціалізацію особистості через парадигму персонології.

Результати дослідження. Під час вторинної соціалізації значно збільшується кількість її агентів, крім Інтернету та ЗМІ, існують ще політичні партії, рухи, громадські організації, церква, армія, професійна діяльність, власна сім'я.

Дослідники Лісовський П.М. та Лісовська Ю.П. визначають персонологію як науку, яка вивчає такий найвищий ціннісний об'єкт, як Людина, її поведінку, відносини в суспільстві. Це та наука, що формує та утворює всебічний погляд людини на громадянське суспільство як діалектично взаємопов'язану цілісність, яка постійно перебуває у стані соціального розвитку. Саме ця наука повністю з'ясує рольове значення та функції людини як творця в суспільстві [2, с. 9].

Для того, щоб більше дослідити дану проблему, ми звернулись до результатів досліджень соціологічної групи «Рейтинг». Соціологічне дослідження до Дня незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України, яке було проведено 16-20 серпня 2023 року, присвячене дослідженню думок українців про їх емоції та патріотизм, ставлення до мови і різних груп людей, фактори, які об'єднують та роз'єднують нас та найголовніше – бачення майбутнього країни [3].

Першим базовим елементом політичної культури та політичної соціалізації є смисловий, знаково-символічний. Політична культура є сукупністю текстів і символів, за допомогою яких здійснюються комунікація й ретрансляція політичного досвіду, знань, ідей, концепцій, значень та цінностей. Основа культури та соціалізації будь-якого суспільства – це історичний досвід поколінь, сформований у певних поняттях і уявленнях та зафіксований у мові. Мова – це система знаків та символів, наділених певним значенням. Тому логічно, що якщо людина під впливом війни виявляє бажання більше спілкуватись рідною мовою, мовою своїх предків, то відбуваються

зміни у ресоціалізації та вторинній соціалізації особистості.

За результатами соціологічного дослідження: майже 60% опитаних зазвичай спілкуються вдома українською, близько 30% – українською та російською, лише 9% – російською. Починаючи з березня 2022 помітно зменшується використання російської мови у побуті. Для 82% опитаних українська мова є рідною, для 16% такою є російська [3].

Одним із агентів, які керують змінами у політичній соціалізації особистості під час війни є емоції. За результатами дослідження: головна емоція, яку відчують респонденти, думаючи про Україну – гордість (74%). Вона лишається домінуючою, як і в 2022 році. Друга емоція – сум (43%). 17% відчують страх, думаючи про Україну, гнів – 13%, радість – 10%, сором – 7%, зацікавленість – 5%, байдужість – 1%. Результати соціологічного дослідження показують: «Гордість більше відчують опитані, які перебувають в Україні. Емоції суму і страху переважають серед біженців за кордоном. Гордість більше відчують найстарші опитані, сум і страх частіше відзначали люди середнього віку. За гендерним розподілом жінки відносно частіше говорили про гордість, сум та страх, чоловіки – гнів, радість і сором. Люди, які у побуті спілкуються українською або двома мовами, частіше говорили про відчуття гордості. Сум більше відзначали ті, які спілкуються російською».

Одна із емоцій, які переважають в українців під час війни – патріотизм. У питанні, що вважають ознаками патріотизму, більшість опитаних обрали варіанти донатити і волонтерити (46%) та розмовляти українською мовою (45%). Близько третини віднесли до патріотизму служити на фронті, залишатися, працювати і вести бізнес під час війни в Україні, більше чверті – цікавитися історією України. Купувати українські товари, споживати український контент, займатися громадською діяльністю обрали 9-14% опитаних. Ходити в українську церкву – 6%, знати слова гімну – 4%, носити українську символіку – 3% [3].

Не менш важливими під час ресоціалізації є фактори об'єднання та роз'єднання суспільства. Це і є одним з предметів вивчення персонології. Перемоги ЗСУ (65%), відбудова (49%) та допомога один одному (40%) можуть найбільше об'єднати українців. Економічний ріст є об'єднуючим фактором для 30% опитаних, мова – 25%, вступ до ЄС/НАТО – 20%, єдність політиків – 15%, культура – 13%, історія – 9%, повернення біженців і релігія – по 4%, спортивні перемоги – 1%. Найбільшими загрозами роз'єднання українців можуть стати політичні конфлікти (62%) і взаємні звинувачення (59%). Економічну кризу як

негативний чинник назвали 35%, відсутність відбудови, масовий виїзд українців за кордон, відмова від вступу до ЄС/НАТО вказали 20-22%, поразки ЗСУ, мова – 18-19%, релігія – 12%, історія і культура – 1-2% [3].

Кожен день відкладеного миру прискорюватиме падіння України в прірву бідності, попереджає ПРООН. За попередніми оцінками, у разі поглиблення війни 90% населення України можуть зіткнутися з бідністю та надзвичайною економічною вразливістю, що відкине країну – і регіон – на десятиліття назад і залишить глибокі соціальні та економічні шрами на майбутні покоління. У разі продовження затяжної війни в Україні, 18 років соціально-економічних досягнень можуть бути втрачені, майже третина населення опиниться за межею бідності, а ще 62% ризикують опинитися за нею протягом наступних дванадцяти місяців, згідно з попереднім прогнозом, оприлюдненим Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН).

«Війна в Україні спричиняє неймовірні людські страждання, призводить до трагічної загибелі та переміщення мільйонів людей. Хоча потреба в негайній гуманітарній допомозі українцям є надзвичайно важливою, гострі наслідки тривалої війни для розвитку стають все більш очевидними», – заявив Адміністратор ПРООН Ахім Штайнер. «Тривожний економічний спад, а також страждання і труднощі, які він принесе і без того травмованому населенню, повинні бути в центрі уваги. Ще є час, щоб зупинити цю похмуру траєкторію» [4].

Розглядаючи відносини в суспільстві через персонологію, то ставлення до окремих груп та категорій населення особистості відіграють важливу роль під час війни. 85% українців мають тепле ставлення до внутрішньо-переміщених осіб, ще 10% – мають нейтральне, холодне ставлення мають лише 5%. До мешканців окупованих територій Херсонської й Запорізької областей ставлення теж є дуже позитивним: 83% – тепле, 11% – нейтральне, і тільки 5% – холодне. Ставлення до мешканців окупованого Криму є більш прохолодним: 46% – тепле, 23% – нейтральне, 31% – холодне. До мешканців так званих ДНР/ЛНР ставлення більш негативне: 59% – холодне ставлення, 18% – нейтральне, 22% – тепле. Молодші мають трохи краще ставлення до цих двох категорій.

Вторинної політичної соціалізації та ресоціалізації не може не відбутись без зміни цінностей та уявлень про майбутнє України. 69% українців вважають, що у найближчі 5 років Україну очікує розвиток, 21% – думають, що буде застій, ще 10% – не змогли визначитись. Респонденти до 40 років, чоловіки, а також біженці за кордоном більш скептично уявляють майбутнє України.

Щодо ціннісних маркерів, переважно респонденти хочуть бачити Україну такою країною яка: має безкоштовну медицину (61%) й освіту (57%), не продає землю іноземцям (57%), країна в якій держава (не людина) відповідає за підвищення доходів населення (53%), але водночас з вільним ринком в економіці (58%), високим рівнем демократії (64%) та свободою ЗМІ (75%).

У формування оптимізму щодо розвитку України в майбутньому найбільш відчутною є різниця щодо демократичності та відповідальності за доходи: ті, хто оптимістично дивляться в майбутнє України, менше очікують допомоги від держави та більше згодні, що людина сама відповідальна за підвищення своїх доходів, а також частіше ніж скептики говорять, що Україні потрібно більше демократії (не противагу твердженню, що Україні потрібна «сильна рука») [3].

Ставлення до військових, ветеранів та наявність їх образу у суспільстві – один із агентів політичної соціалізації. За результатами Двадцять четвертого загальнонаціонального опитування «Україна в умовах війни», проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» з ініціативи «Українського ветеранського фонду» Міністерства у справах ветеранів України 5-7 вересня 2023 року, 49% опитаних зазначили, що серед їхніх близьких та рідних є ті, хто брав участь у воєнних діях на території України, з 2014 по 2021 роки. 65% мають серед близьких тих, хто воював чи воює на фронті, починаючи з 24 лютого 2022 року. У порівнянні із попередніми опитуваннями зростає кількість тих, чиї близькі сьогодні воюють на фронті. У суспільстві надалі фіксуються найвищі показники довіри до військових: 94% довіряють військовим ЗСУ, 94% – ветеранам нинішньої війни та 93% – ветеранам АТО (ООС) 2014-2021 рр. Незалежно від регіону та віку абсолютна більшість довіряють цим категоріям населення [1].

У порівнянні із опитуванням на початку 2023 року зростає кількість тих, хто асоціює ветеранів війни з людьми молодого віку: у січні ц.р. таких було 21%, у вересні – 26%. Також помітний ріст і у асоціації поняття «ветеран війни» із людиною з інвалідністю: у січні таких було 29%, у вересні – вже 47%. Загалом говорячи про основні ознаки образу ветеранів російсько-української війни 53% опитаних уявляють їх як осіб середнього віку. Також респонденти не бачать гендерної різниці у понятті «ветеран» – абсолютна більшість (80%) переконані, що такими можуть бути представники обох статей. Водночас за 9 місяців зросла частка тих, хто асоціює ветеранів тільки із чоловіками (з 13% до 20%).

Серед ризикових явищ, з якими можуть зіткнутися ветерани російсько-української війни після повернення зі служби, на перших місяцях – психоемоційна нестабільність, проблеми з фізич-

ним здоров'ям, труднощі з отриманням медичної допомоги, відсутність інклюзивного простору та адаптованого робочого місця для осіб з інвалідністю, а також проблеми з оформленням соціальних пільг. Також опитані вважають доволі ймовірними проблеми конфліктів у сім'ї, родині, відсутність роботи, нерозуміння суспільства, невідповідність військового досвіду для цивільного життя та зловживання алкоголем, чи наркотиками. Зазначені вище проблеми у тій чи іншій мірі вважають ймовірними більше половини опитаних. Щодо ризиків самогубств та порушення законів переважна більшість (близько двох третин) вважають це малоімовірним для ветеранів. Водночас у порівнянні з опитуванням у січні 2023 зросла кількість тих, хто вбачає ризики відсутності роботи, конфліктів у родині, зловживання алкоголем, чи наркотиками, самогубств та порушення закону. Більш гостро наявність згаданих проблем відчувають близькі ветеранів, які воювали з 2014 і воюють зараз [1].

Продовжує зменшуватися кількість тих, хто вважає, що держава виконує свої зобов'язання перед ветеранами російсько-української війни: у серпні 2022 року таких було 69%, у січні 2023 – 53%, у вересні 2023 – 33%. Сьогодні тих, хто вважає по інакшому, – майже половина (49%). Найчастіше негативної думки про виконання зобов'язань держави перед ветеранами дотримуються мешканці західних регіонів, представники молодого покоління, більш забезпечені. Цікаво, що думка про невиконання зобов'язань з боку держави більш поширена серед тих, хто не мають близьких на війні, або мають тих, котрі воюють саме зараз.

79% опитаних вважають, що суспільство сьогодні поважає ветеранів. Водночас у порівнянні з опитуванням у січні 2023 їх кількість зменшилася (у січні таких біло 91%). Протилежну думку сьогодні мають 18%. Більше таких серед мешканців західних регіонів, осіб середнього віку, бідніших респондентів. 96% усіх опитаних зазначили, що готові працювати в одному колективі з ветераном [1].

Українські, грецькі та швейцарські вчені дослідили вплив війни на ментальне здоров'я українців після 6 місяців вторгнення росії в Україну в 2022 році. Дослідження показало, що рівень депресії та тривоги був відносно низьким, тоді як рівень стресу та життєстійкості був відносно високим серед українців, які постраждали від війни. Однак ті, хто безпосередньо зазнали впливу військових дій, фізичного насильства або тяжких людських страждань, мали вищий рівень тривоги, депресії, стресу та симптомів, пов'язаних із травмою. Досвід війни різнився залежно від статі, віку та умов життя. Учасники, які залишилися в Україні, мали значно нижчий рівень тривоги,

депресії, стресу та симптомів, пов'язаних із травмою, порівняно з тими, хто переїхав за кордон. Тривога, депресія, стрес, низька життєстійкість і суб'єктивна задоволеність умовами життя були предикторами симптомів, пов'язаних з травмою, включаючи ПТСР [5].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що під час повномасштабної війни росії проти України, в українців змінилися та додалися агенти вторинної політичної соціалізації. До основних агентів, які зазвичай допомагають людині пройти політичну соціалізацію (Інтернет, ЗМІ, політичні партії, рухи, громадські організації, церква, армія, професійна діяльність, власна сім'я) додаються ще й ті, які з'явилися неочікувано і в умовах стресу, що змінюють цінності українців: мова, емоції (гордість, патріотизм), фактори об'єднання та роз'єднання, ставлення до окремих груп і категорій населення, уявлення про майбутнє України. Важливим фактом вторинної соціалізації та ресоціалізації стало ставлення до військових, Збройних Сил України, участь в бойових діях, волонтерство, повага військових цивільними, знання про правильне, нетравматичне спілкування з військовими і т.д.

В зв'язку зі зміною цінностей, більшість дорослих людей почали проходити ресоціалізацію. Як правило, цей процес підкріплений безпосереднім впливом військових дій на особистість. Чоловіки та жінки, які самі пішли воювати, сім'ї військових, люди, які фізично та психологічно постраждали від рук окупантів, люди, що втратили все майно, які постійно знаходяться в небезпеці через атаки ворога – змінили цінності та проходять процес ресоціалізації.

На жаль, за результатами соціологічних досліджень можна стверджувати, що вплив російсько-української війни на вторинну політичну соціалізацію особистості та фактори об'єднання і роз'єднання суспільства, ставлення до окремих груп і категорій населення значний. Та слід зазначити, що процес зміни цінностей ще не завершено і після закінчення війни можна буде більш детально підвести підсумки впливу повномасштабного вторгнення на політичну соціалізацію особистості.

Література

1. Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Образ ветеранів в українському суспільстві (5-7 вересня 2023). Соціологічна група «Рейтинг». 2023. Available from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_chetverte_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_v_umovah_v_yni_obraz_veteran_v_v_ukra_nskomu.html

2. Лісовський П.М., Лісовська Ю.П. Персонологія: специфіка, структура, механізм. Київ. ДП «Видавничий дім «Персонал». 2017. 356 с.

3. Соціологічне дослідження до Дня незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16-20 серпня 2023). Соціологічна група «Рейтинг». 2023. Available from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_nezalezhno_ujavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html

4. Every day of delayed peace will accelerate a freefall into poverty for Ukraine. UNDP. 2022. Available from: <https://www.undp.org/press-releases/every-day-delayed-peace-will-accelerate-freefall-poverty-ukraine-warns-undp>

5. The mental health impact of the ongoing Russian-Ukrainian war 6 months after the Russian invasion of Ukraine. Frontiers. 2023. Available from: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2023.1134780/full>

Анотація

Трушевич Г. Б. Вплив російсько-української війни на політичну соціалізацію особистості: нові тенденції персонології. – Стаття.

Персонологія як наука формує та утворює всебічний погляд людини на громадянське суспільство як діалектично взаємопов'язану цілісність, яка постійно перебуває у стані соціального розвитку. Невід'ємною частиною є процес політичної соціалізації особистості. Автор ставить перед собою мету розглянути та приділити увагу саме вторинній політичній соціалізації особистості. Адже саме на цьому етапі можливий процес обрання та відбору певних політичних цінностей людиною, бажання відмовитися від попередніх і сприймати нові, який називається ресоціалізацією. Традиційними агентами вторинної політичної соціалізації вважають: Інтернет, ЗМІ, політичні партії, рухи, громадські організації, церква, армія, професійна діяльність, власна сім'я. Автор розглядає нові агенти вторинної політичної соціалізації, які впливають на ресоціалізацію особистості, та які з'явилися під впливом російсько-української війни: мова, емоції (гордість, патріотизм), фактори об'єднання та роз'єднання, ставлення до окремих груп і категорій населення, уявлення про майбутнє України. Дані агенти змінюють цінності українців. Значну частину дослідження присвячено ставленню до військових, ветеранів та наявності їх образу у суспільстві. Результати соціологічних досліджень на які посилається автор показують, що у суспільстві надалі фіксуються найвищі показники довіри до військових: 94% довіряють військовим ЗСУ, 94% – ветеранам нинішньої війни та 93% – ветеранам АТО (ООС) 2014-2021 рр. Незалежно від регіону та віку абсолютна більшість довіряють цим категоріям населення. Автор запевняє, що відбувся значний вплив російсько-української війни (повномасштабного вторгнення) на вторинну соціалізацію особистості та ресоціалізацію, а особливо на фактори об'єднання і роз'єднання суспільства, ставлення до окремих груп і категорій населення.

Ключові слова: політична соціалізація, персонологія, російсько-українська війна, цінності, ресоціалізація, військові, суспільство.

Summary

Trushevych H. B. The Impact of the Russian-Ukrainian war on the political socialization of the individual: new trends in personology. – Article.

As a science, personology forms and establishes a comprehensive view of a person on civil society as a dialectically interconnected integrity that is constantly in a state of social development. An integral part of this is the process of political socialization of the individual. The author aims to consider and pay attention to the secondary political socialization of the individual. After all, it is at this stage that the process of choosing and selecting certain political values by a person, the desire to abandon the previous ones and accept new ones, which is called resocialization, is possible. The traditional agents of secondary political socialization are: Internet, mass media, political parties, movements, public organizations, church, army, professional activity, and one's own family. The author examines the new agents of secondary political socialization that influence the resocialization of

the individual and that have emerged under the influence of the Russian-Ukrainian war: language, emotions (pride, patriotism), factors of unification and separation, attitudes towards certain groups and categories of the population, and ideas about the future of Ukraine. These agents change the values of Ukrainians. A significant part of the study is devoted to attitudes toward the military and veterans and the presence of their image in society. The results of sociological surveys cited by the author show that society continues to record the highest levels of trust in the military: 94% trust the military of the Armed Forces of Ukraine, 94% trust veterans of the current war, and 93% trust veterans of the ATO (JFO) of 2014-2021. The author assures that the Russian-Ukrainian war (full-scale invasion) has had a significant impact on secondary socialization and resocialization, especially on the factors of unification and separation of society, attitudes towards certain groups and categories of the population.

Key words: political socialization, personology, Russian-Ukrainian war, values, resocialization, military, society.